

Дата: 05.10.2023

Тема: Кома і крапка з комою складному реченні.

Урок № 11-12

Мета (формування компетентності):

*предметні:* знання про складні речення, уміння розрізняти смислові відношення між частинами складного речення, уміння ставити розділові знаки у складних реченнях;

*ключові:* спостережливість, кмітливість, мовне чуття; *комунікативні:* уміння доцільно використовувати складні речення у власних висловлюваннях; *інформаційні:* робота з джерелами інформації; *загальнокультурні:* мовленнєва культура учнів, світогляд.

Матеріали до уроку:

ПУНКТУАЦІЙНА НОРМА

§ 40. КОМА Й КРАПКА З КОМОЮ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ



СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Сонце зійшло ... навколо стало світло.

Сонце зійшло ... подув легкий вітерець.

А. Подумайте, у якому реченні на місці крапок треба поставити кому, а в якому — тире.

Б. Від чого залежить вибір розділового знака?

Кому ставлять між частинами складного речення: *У житті спітні волонери та созирки білі зіркатий рамен, червоні крапка пальового маку* (М. Коцюбинський).

Кома в складносурядному реченні

У *складносурядному реченні* кому ставлять між частинами, що виражають:

- одночасність подій: *І сад цітє, і горлиця туркоє, і тихий промінь на покосі спить* (Г. Чубач);
- послідовність подій: *Вересень далеко відлетів легкими вітрами, і починає жжичити* (І. Микитенко);
- причинно-наслідкові зв'язки: *Пройшов дощ, і дерева заясніли під сонцем* (У. Самчук);
- протиставлення: *Згода дім будує, а незгода руйнує* (Нар. тв.).

Між частинами, що виражають причинно-наслідкові зв'язки, можна ставити як кому, так і тире — вибір знака в таких реченнях обумовлюється бажанням автора.

**Не треба ставити кому** перед сполучниками *і, й, та (=і), або, чи*, якщо частини складносурядного речення мають спільний другорядний член (найчастіше обставини), вставне слово або частки *лише, тільки, ще, навіть*: *Вдалині хиталися дерева і сині задуманий прибіл* (В. Сосюра). *Тільки невстипує море б'уває десь здалеку **та** зорі тремтять у нічній прохолоді* (М. Коцюбинський).

Також **не треба ставити кому**, якщо сполучники *і, й, та (=і), або, чи* поєднують два однотипні односкладні речення, а також два питальні, окличні або спонукальні речення: *Квітчастий цвіт і дощик золотистий* (П. Тичина). *Коли в тебе відпустка і де ти будеш відпочивати?* (З розмови).

Кома в безсполучниковому складному реченні

У *безсполучниковому складному реченні* кому ставлять між частинами, що виражають:

- одночасність подій: *Сади стоять, обдмухані вітрами, листки летять, киваючи зі злво* (Л. Костенко);
- послідовність подій: *Минула осінь, одвіяла, одхурделила зима, настала беттежна пора рясту...* (М. Стельмах).

## Кома в складнопідрядному реченні

У **складнопідрядному реченні** кому треба ставити для відокремлення підрядних частин, уведених за допомогою сполучників або сполучних слів, від головних і від інших підрядних: *Так тихо слухать місяця підкова, що аж замерли гори та ліси...* (С. Пушкін).

**Не треба ставити кому** між частинами, поєданими сполучниками *і, й, та (=і), або, чи*, якщо вони мають спільну головну або іншу підрядну частину: *Приємно, коли позіхає дід і коли дзвонять до вечірні літам* (О. Довженко).

При складених сполучниках *тому що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб* кому треба ставити тільки один раз: або перед усім складеним сполученням слів, або перед сполучником *що, щоб, як* — залежно від змісту й інтонації: *Я прийшов, для того щоб тобі допомогти* або *Я прийшов для того, щоб тобі допомогти*.

Коли перед підрядним реченням стоять частки *не, і*, то підрядна частина **не відділяється комою** від головної: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту. Треба бути уважливим і коли обставини цьому не сприяють*.

При збігові сполучників перед другим з них кому **не треба ставити** тоді, коли в наступному реченні наявні співвідносні слова *то, так*: *Мені здається, що якби людина була завжди щасливою, то не цікаво було б жити*. Порівняйте: *Мені здається, що, якби людина була завжди щасливою, не цікаво було б жити*.

Якщо при збігові перший сполучник протиставний (*а, але*), то кому **не ставлять**: *Він прокинувся ввечері, довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою виласку* (Л. Первомайський).

**Не треба ставити кому** між сурядним і підрядним сполучником на початку речення: *Як нам жити з правдою такою, що спокою нам не дає?* (О. Мелешко).

## Крапка з комою в складному реченні

У **складному реченні** крапку з комою ставлять між поширеними частинами, що в середині мають свої розділові знаки: *Усе зраділо, стрічаючи день; і день зрадів — яшній, теплий, погожий* (Панас Мирний). *Річка мов пояс; лісу смуга; мов повінь, трави піднялись* (Б.-І. Антонич). Оскільки не завжди можна відчутти, у якому місці автор поставив крапку з комою, то не буде грубою помилкою, якщо на місці цього розділового знака поставити тільки кому.

## 2. Прочитайте речення й прокоментуйте розділові знаки.

1. Не говорити з людиною, з якою можна говорити, — означає втратити цю людину; говорити з людиною, з якою не можна говорити, — значить втратити слова (*Конфуцій*). 2. І як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чинить і ви (*З Біблії*). 3. Життя — квітка, кохання — мед з неї (*В. Гюго*). 4. Книжка — казкова лампа, що дарує людині світло на далеких і темних дорогах життя (*Г. Лейбніц*). 5. Десь коні ржуть і глухо грають сурми. 6. І хто б там що кому не говорив, а згине ало і правда переможе! (*Л. Костенко*). 7. Недолі не вернутися назад і хмарам сонця більше не закути (*Р. Братусь*). 8. Тож підіте і скажіте, що, поки я буду жити, не подумаю довіку зброї чесної злочини (*Леся Українка*). 9. Уночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно від великих зірок на небі й густо пахло холодною м'ятою (*Гр. Тютюнник*).

## 3. Перепишіть речення й виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Коли зграя залетить далеко та в тумані стане тихо я зупинюся й наслухаю що робиться попереду (*Гр. Тютюнник*). 2. Чи може щось наплутано віками і атом вручено нам безрозсудно рано? (*П. Скунець*). 3. Будинок у якому немає книжок подібний до тіла позбавленого душі

## 1. Тестові вправи

1. Знайдіть складне речення:

- А) Обважніле гілля дерев, зелень куців, картоплі — все ніби порозбухало водою (О. Гончар).  
 Б) За селом шелестіли хліба і пахло полином (А. Головка).  
 В) Ясне сонце геть підбилося вгору, розсіває своє золоте марево по зеленій долині (Панас Мирний).

Г) У зелених заплавах ховалися ситі крижні й не полохані мисливськими пострілами кулики (М. Чабанівський).

Д) Квітчає парк падучим листом карнизи, ліхтарі, дроти, встилає килимом барвистим бульвари, вулиці, мости (І. Вирган).

2. Знайдіть речення, у якому перед сполучником «і» потрібно ставити кому (розділові знаки пропущено):

А) Коні бігали без вершників і Половці не впізнавали один одного (Ю. Яновський).

Б) У полях диміла місячна курява і тихим посвистом бриніли жита й пшеничні ожереди (М. Стельмах).

В) Сіявся дрібний дощ і зразу замерзав на кушах, на траві, на деревах (О. Донченко).

Г) На річці бухикнуло весло і злякано пискнув кулик (М. Стельмах).

Д) Вже листопад підкрався з-за дубів і гай знімає золоту перуку (Л. Костенко).

3. Знайдіть складне речення, у якому допущено пунктуаційну помилку:

А) Друзі, висівайте доброту, бо вона, як хліб, потрібна людям (Д. Луценко).

Б) Земля тремтить у млості, і ронить пелюстки, і невідомі гості злітаються в садки (М. Рильський).

В) Навкруг рясні стоять сади, платани і каштани, та шелест верб у пам'яті не тане (М. Рильський).

Г) Існує ще й таке правило: вітаючись і прощаючись з людьми, малознайомими або незнайомими, слід уникати скорочених форм вітань і прощань (А. Коваль).

Д) В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла (І. Нечуй-Левицький).

4. Вам необхідно визначити, котрий з розділових знаків вжито неправильно:

Вітер-пустун,(А) ніби бавиться з посивілими деревами,(Б) налітає трепетно й поривно,(В) гойдає,(Г) трусить осокори,(Д) і від того над землею стелиться пухнаста заметіль (І. Цюпа).

5. Треба знайти розділові знаки, який був вжитий невірно:

Юрба ще трохи погомонила,(А) потопталась, (Б) і,(В) бачачи,(Г) що вже нічого не зробиш,(Д) стала поволі розходитись (Григорій Тютюнник).

6. Складне речення з підрядним допустовим утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *У змаганнях ти обов'язково переможеш...* вибрати

А) адже тренуєшся дні і ночі.

Б) якщо до мети йтимеш упевнено.

В) коли докладатимеш усіх зусиль.

Г) так що пакуй валізи на чемпіонат.

Д) хай як не стараються твої суперники.

7. Знайдіть складнопідрядне речення:

- А) Над берегом послався невеликий, густо зацвічений білою ромашкою луг (В. Козаченко).  
 Б) Неволя, як той чад, задурманила людям голови (Панас Мирний).  
 В) Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці (М. Коцюбинський).  
 Г) Гаснуть у плавнях комети, тихо вмирає на заході ніч (А. Малишко).  
 Д) Рожевий пил спадав, синіло все кругом, і коси золоті зоря влітала в трави (В. Сосюра).

8. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Я йду за ними, ...* вибрати

- А) тому що мені видно легке гойдання всіх трьох крилатих хребтів, м'яких, вовнистих...  
 Б) бо мені видно легке гойдання всіх трьох крилатих хребтів, м'яких, вовнистих...  
 В) і мені видно легке гойдання всіх трьох крилатих хребтів, м'яких, вовнистих...  
 Г) коли мені видно легке гойдання всіх трьох крилатих хребтів, м'яких, вовнистих...

9. Установіть відповідність

Характеристика речення	Приклад
1 складносурядне	А Праворуч, позначаючи обрій, порскають іскрами вогненні острівки — то горять селища.
2 складнопідрядне	Б Якщо журавлі пізніше звичайного відлітають у вирій та ще й при західному вітрі, то зима запізниться.
3 безсполучникове	В То хмара затягне все небо аж до горизонту, то сонце сховається за високими гірськими вершинами.
4 складне з кількома підрядним	Г Береги річки положисті, з великими піщаними плесами, з рідкими кущиками верболозу, нагадували мальовничі акварелі.
	Д І хоч не видно було в небі блискавиць не лунало громове рокотання та відчувалося що надходить злива

➤ *Запишіть речення, поставте розділові знаки, поясніть їх уживання.*

1. Квітень виправдовував свою назву; весело гомоніли струмки, сніг розтанув, у полях зазеленіла озимина. (Ю. Збанацький) 2. Вільно й широко розляглися зелені поля; не тіснили їх похмурі ліси, не давили високі гори; і далеко-далеко сягало око впродовж ланів, що зеленими вершечками виглядали з ярів та балок. (В. Винниченко) 3. У чистому плесі Дніпра та його сестер люди прали визолене, вибілене на сонці полотно та білизну; у річці купалися, провітлювали душу й тіло; на водопоях напували худобу. (Із журналу) 4. Навкруги стояла мертва тиша; навіть на осиці, що росте біля брами мого двору, листя було нерухоме, не тремтіло; знати, що і повітря спало. (О. Кониський) 5. В долині відразу зашуміло млинове колесо; велике, чорне і неповоротке, воно обкипало шумовинням, в яке вкраплявся рожевий одсвіт зорі. (М. Стельмах) 6. Їдемо по степу; ніде нічого не видно. (О. Кониський) 7. Ластівки літали понад самою землею мовчки, без щибету; шуліка, розпластавши крила, висів непорушно у синім небі. (Г. Тютюнник) 8. Прорвалися наші, прорвалися й німці! (М. Стельмах) Зелена трава горить-палає зеленим огнем, на її довгих лис-точках грає і сяє, мов самоцвітне каміння, чиста роса; то стрельне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого цвіту, то засиніє синьоцвітом, то посипле зеленими іскорками... (Панас

Мирний) 9. За кілька хвилин з південного сходу показалися пухкі, хвилевидні тумани; плинули вони спершу повільно, щодалі все густішали, гуртувалися, нарешті злилися в одну масу і суцільним муром закрили перед мене увесь простір південний. (О. Кониський)

**ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**

§ 40, вправа 7 с.135

**Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту  
[y.levchuk2976@gmail.com](mailto:y.levchuk2976@gmail.com)**

**У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.**